

Чернишова С. О.,

orcid.org/0000-0003-0284-2001

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри теорії та історії світової літератури

Київського національного лінгвістичного університету

СТРУКТУРНИЙ РАСИЗМ У РОМАНІ Ч. Н. ЕДІЧІ «АМЕРИКАНА»

Анотація. У статті проаналізовано роман сучасної нігерійсько-американської письменниці Ч. Н. Едічі «Американа». У фокусі дослідження способи художнього оприявлення структурного расизму і несправедливості, що властиві сучасним США. Головні персонажі твору – Іфемелу та Обінзі – стикаються з реаліями іноді відкритого, але найчастіше завуальованого расизму. Зокрема, у Новому світі молода нігерійка відчуває постійне приниження через колір шкіри, структуру волосся і зачіску, мову та поведінку. Ці маркери індивідуальної ідентичності зневажаються як білими американцями, так і чорношкірими. Однак після певного часу у США головна героїня не зрікається своєї відмінності, а навпаки повертається до неї після короткого моменту асиміляції та прагнення розчинитися у соціумі. Вона відстоює свій простір і право визначати як виглядати, розмовляти чи поводитися.

Бажання багатьох молодих людей покинути країну, бо у США вони сподіваються знайти кращі умови для реалізації свого потенціалу, зрештою закінчується розчаруванням. Расизм та упередженість проти чужинців, зокрема з Африки, змушують іммігрантів або повертатися назад до своєї країни, або страждати від щоденної несправедливості, але при цьому не видавати свого невдоволення. Структурна несправедливість американського суспільства оприявнюється на кількох рівнях: розподілу простору, мови, працевлаштування, зовнішнього вигляду. Ці реалії стають місцями щоденної практики расизму. Роман Ч. Н. Едічі представляє нове розуміння й міграційних процесів, які у попередні епохи були спрямовані лише до омріяної країни поселення. Повернення назад змальовувалося зрідка. Натомість письменниця пропонує нарратив міграційного повернення, коли збагачені досвідом мігранти повертаються до своєї країни з розумінням того, що попри усі глобалізаційні процеси світ і далі закритий для чужинців.

Ключові слова: Ч. Н. Едічі, «Американа», імміграція, нігерійсько-американська література, ідентичність, структурний расизм.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Творчість Чімаманди Нгозі Едічі становить основу того, що критики називають нігерійський роман третього покоління [дет. див. 1]. Відродження нігерійської прози пов'язують із вже канонізованими тєстами, що належать перу Гелона Габілі, Кріса Абані і Чімаманди Н. Едічі. Роман останньої «Багрянний гібіскус», опублікований також у США, відразу став бестселером. Він потрапив у короткий список Оранж премії та довгого списку Букерівської, а також отримав премію Зори Ніл Герстон.

Поділ африканських літератур на покоління детермінований спадщиною колоніалізму. Перші дві літературні генерації, за визначенням П. Адесанмі і К. Дантона, формувалися і тво-

рили у першій половині ХХ століття, у часи розквіту колоніалізму й імперіалізму. Поети Негритюду та творці політичного роману (Амос Тотуола, Чинуа Ачібі, Воле Шоїнка та інші) належать до першого етапу африканської літературної традиції. Друге покоління народилося ще за часів імперського панування, але вже розпочинало свою творчість після проголошення незалежності їхніх країн (Sony Labou Tansi, Williams Sassine, Alioum Fantoure, Mariama Ba, Buchi Emecheta). І вже у 1980-х роках заявили про себе ті майстри слова, які народилися після 1960 року, коли відбулося політичне звільнення Африки від колоніального панування. При цьому, П. Адесанмі і К. Дантон наголошують, що саме літературна продукція Нігерії найбільш відома і розвинена серед усіх африканських літератур. Сьогодні в країні налічується понад кількості письменників, які належать до третього покоління. При цьому, як пишуть П. Адесанмі і К. Дантон, «мова йде як про прозу, так і про поезію» [1, 15], які змінюють акценти у традиції нігерійського письма загалом. Вони відмовляються від стратегій історичного перегляду колоніального минулого чи привалювання ритуалів та сільського простору у художніх текстах. Натомість пропонують відкрити до світу ідентичність, готову до змін та засвоєння нового досвіду.

Мета статті полягає в аналізі нарративізації структурного расизму у творі Ч. Н. Едічі «Американа». Роман «Американа», опублікований 2013 року, викликав хвилю активної критичної рецепції. Головні персонажі роману – двоє молодих нігерійців, дівчина Іфемелу і хлопець Обінзі, які виростили на міфах про забезпечене життя у західному світі. З дитинства їхнє основне бажання було вирватися з бідної африканської країни і дістатися омріяного краю за океаном. Мрія про щасливе життя в США стимулювала їх бездоганно вивчити англійську мову, стежити за популярними телевізійними шоу та серіалами, щоб згодом бути готовими до безтурботного заокеанського побуту. Проте, шойно Іфемелу потрапляє до Нового світу, як тут же усвідомлює великий розрив між міфами та реальністю. Однією з найгірших реалій Америки є расизм та його різноманітні форми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Расизм не лише як ідеологія, чи структура мислення, а й як щоденна практика визначає проблематику роману. Дослідниця Клер Ессед у праці «Про щоденний расизм» пояснює, що для сучасних західних країн і особливо для США популярним є культурний чи прихований расизм, зумовлений поширенням теорій культурного детермінізму після 1960-х років. Звідси, маємо згадання відкритої дискримінації й жорстокого ставлення до представників не-білої раси, натомість поширення набуває «замаскований» (covert) расизм [2, 2], що особливо проявляється у щоден-

них практиках. У романі Ч. Н. Едічі головна героїня Іфемелу щоразу стикається з упередженим ставленням щодо чорних, а також щодо мігрантів. Це проявляється у різних побутових ситуаціях, що зрештою спричинюють психологічну кризу героїні і її повернення назад на батьківщину.

К. Ессед підкреслює різницю між інституційним упослідженням чорних й індивідуальним. Якщо інституційний расизм формувався разом із західним колоніалізмом й імперіалізмом, то особисте ставлення білих до представників інших рас стало результатом ідеології раси і расової вищості. Внаслідок інтенсивних громадянських рухів середини минулого століття офіційну політику щодо раси почали переписувати і перелицьовувати. Це виявилось у прагненні заперечити чи навмисно не помічати расистські суспільні структури й іноді навіть звинувачувати чорношкірих у надмірній чутливості до питань раси. Як наслідок, у сучасному західному суспільстві замасковані расистські практики, існують тому, що люди все ще або неготові, або не хочуть визнати сформованість їхніх світоглядів певними ідеологемами і перебувають у їхньому силовому полі. Крім того, вони не дозволяють собі відкрито виявляти упереджену позицію через страх бути звинуваченими у нетолеруванні представників іншої раси. Звідси відкрите неприйняття Іншого заміщене завуальованою нетерпимістю до нього. Позірні трансформації на макрорівні ідеологічної системи спричинюють такі ж позірні зміни на її мікрорівні. Заперечення расизму як ідеології при його присутності як щоденної практики підтверджує лише той факт, що таке заперечення є радше замаскуванням реального стану речей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливо звернути увагу і на той момент, що іноді представники білої раси насправді не надають уваги расовій ідентичності і тому не варто зводити усе американське суспільство до дисциплінарної расової чутливості. У вступі до своєї праці про расові стосунки у США Рут Франкенберг пояснює, що білі жінки «пропустили» чи «не вникали» у значення раси тому, що завжди були «расово привілейовані, тобто займали структурну суспільну позицію, яка не дала їм можливості відчутти расизм на власному досвіді, або ж уявити значення раси для формування американського суспільства» [3, 9]. Відтак, коли у творі «Американа» Іфемелу потрапляє у середовище американського вищого класу, то не дивно, що вони радше зацікавлені її екзотичністю, африканським походженням, мовою, світовідчуттям, аніж мають до неї якісь упередження. Білі багаті занадто відсторонені від реалій расової Америки, їхня культура, тілесність і принципи розуміються ними як універсальні. Тому чужинець це для них цікавинка, а не загроза. Вони упевнені у своїй владі і позиції в суспільстві. Доказом цього є кохання хлопця з багатого роду Курта, до Іфемелу.

Навіть якщо індивідуальний випадок кохання між білим супер багатим хлопцем і бідною нігерійкою є реальністю і може трапитися, то загалом це не свідчить про вирішення расової проблеми загалом. Адже під час їхніх ідилічних відносин Курту доводиться неодноразово використовувати своє становище і силу грошей, щоб вирішити ті конфліктні ситуації, в які потрапляє Іфемелу через колір шкіри. Наприклад, коли їй відмовляють нафарбувати брови у білому багатому районі, бо в салоні, як каже працівниця, «не обслуговують кучерявих» [4, 361]. Чи коли вони удвох приходять на вечірку, де усі білі і багаті, то Курт повсяк час хизується своєю чорною дівчиною,

а Іфемелу стражає від несхвальних поглядів: «І це не має значення, що вона гарненька чорна, вона не та чорна, яка підходить; з якою вони, при великому зусиллі, могли уявити його: вона не коричнева, не метиска» [4, 362]. Та ж стриманість і настороженість властива і матері Курта, яка з гірким осадом у душі обідає з ними в ресторані. Момент, коли Іфемелу зраджує свого коханого з випадковим хлопцем по сусідству, що призводить до закінчення їхнього прекрасного міжрасового роману, стає для дівчини виходом із ситуації залежності. Адже її престижне місце праці, розкішні подорожі, багаті обіди і вечірки, дорогий одяг і машини, забезпечені добродушним і закоханим Куртом, не дають їй змоги жити своїм життям. Її відокремлене від реальності щасливе і безтурботне буття контрастує із тією американською дійсністю, де чорношкірим прописане конкретне місце. Усі блоги Іфемелу про расизм не мають значення, якщо написані утриманкою багатого білого американця. Свідченням втрати її попередньої ідентичності став критичний момент розриву з білим багатієм, коли вона несподівано навіть для себе зрозуміла, що не може пригадати якою була до відносин із Куртом. Багатий стиль життя забезпечує комфортне буття для чорношкірих. Повернення до попереднього способу життя це також і повернення до гірких реалій структурного расизму.

Навмисна расова сліпота з боку білих викликає в Іфемелу спочатку здивування, потім роздратування і нарешті потребу описати її у своїх блогах. Уже під час першого візиту до торговельного центру, коли подруга Іфемелу купувала сукенку і їй допомагала з вибором асистентка магазину, риторика пострашової Америки дає про себе знати. Адже продавчиня на касі, щоб дізнатися, яка зі співробітниць порадила плаття, запитує про усі можливі зовнішні характеристики консультантки окрім кольору шкіри. Іфемелу намагається зрозуміти, що завадило їй просто спитати: «Це була чорна чи біла дівчина?» [4, 155]. І тут же дізнається про один із кодів поведінки: «Це – Америка. Ти маєш вдавати, наче ти не помічаєш деякі речі» [4, 155]. З кожним днем Іфемелу заглиблюється в реалії раси, які до того часу не цікавили її взагалі. Загострена увага до кольору шкіри вочевидноється, коли вона вникає в історію расових відносин у США. Так, після романів Дж. Болдуїна «американські міфи починають ставати зрозумілими для неї; американський трайбалізм – расовий, ідеологічний чи релігійний – набуває чіткіших обрисів» [4, 154]. Відтак, сучасна структурна несправедливість вербалізована у творі Ч. Н. Едічі на рівні працевлаштування, життєвого простору, мови і благодійності. Усі ці моменти увиразнюють щоденні практики расовоупередженої поведінки і викликають напругу між різними групами.

У романі Ч. Н. Едічі жанр блогу допомагає увиразнити не лише завуальований расизм, але й описати ті щоденні практики, де він найбільш очевидний. Блог часто стає підсумковою рефлексією про пережитий момент, що має критичне значення для головної героїні. Таким чином політична природа блогу, що у романі звучить подібно до політичного памфлету, увиразнює реакції Іфемелу щодо проявів упослідження, які присутні в американському суспільстві, але про які не прийнято говорити відкрито. Прояви расистської поведінки з боку домінантної групи часто перелицьовують на надчутливість (колишніх) упосліджених до свого становища. Це підсилює так звану патологізацію поведінки не-білих. Поширення риторики про толерування усіх груп населення та заперечення дискримінації спричинює радше заперечення проблеми расизму як такої, аніж

її вирішення. Іншими словами, замість визнання нетерпимості до Іншого, виникає щоденна практика її (нетерпимості) навмисного ігнорування, або ж іншими словами «расової сліпоті».

Такі ситуації структурної нетерпимості неодноразово описані у романі «Американа». Наприклад, у школі, куди тітка Іфемелу відіслала свого сина і де він був єдиним чорношкірим учнем. Коли хлопця спробували відокремити від інших через його начебто розумову відсталість, то директор запевнив маму, що усе об'єктивно і вони не бачать ніякої фізичної різниці між ним й рештою дітьми. Мама, звичайно, шокована такою відповіддю: «Але ж мій син відрізняється, як можна стверджувати, що він точнісінько такий же самий» [4, 212]. При цьому тітка Іфемелу знає про випадки, коли чорних дітей навмисно позначають у школі як Інших начебто не через колір шкіри, а через інтелектуальні проблеми. Сліпота до кольору шкіри використовується білими, щоб приховати справжні причини дискримінації. Ситуація уникання прямого називання описана на рівні мовлення домінуючої групи. Багата білошкіра американка, яка наймає на роботу Іфемелу, повсякчас замість чорношкіра людина вживає «мила людина», хоча насправді має на увазі зовсім інше. Проте заміна слів не означає змін у ставленні до самих упосліджених груп: білі американці з обережністю ставляться до чорношкірих і готові звинуватити останніх у будь-яких злочинах. Негативна дискримінація замінена позитивною не призводить до налагодження міжрасового діалогу.

Окрім прикладів «расової сліпоті» з боку білих американців, що описані у романі Ч. Н. Едічі, маємо й інтерполяцію чорношкірих цією ж ідеологією. Коли одна з чорношкірих американок стверджує, що в Америці питання раси розв'язане, то Іфемелу гнівно заперечує: «Єдина причина через яку ви стверджуєте, що раса не проблема, це тому, що бажаєте, щоб так було. Ми всі цього прагнемо. Але це брехня. Я приїхала з країни, де раса не має значення. Я не вважала себе чорною, але стала такою, коли приїхала в Америку» [4, 359]. Далі дівчина зазначає, що темношкірі не хочуть зізнаватися ні собі, ні навколишнім, що страждають від расового упередження, бо тоді їх звинуватять в чутливості до свого становища. Стверджувати, що раса не має значення стало правилом хорошого тону і способом маскування реального стану речей.

Осмилюючи проблему структурної несправедливості (structural injustice), Айріс Янг зазначала, що останнім часом маємо зміщення «з політики позиціонування суб'єкта на політику культурної відмінності» [5, 79], що призвело до ігнорування деяких питань соціальної справедливості. У 1990-х роках, продовжує А. Янг, відновлення уваги до національності, раси чи етнічного походження спричинило посилення уваги до культурної відмінності. «Більшість сучасних суспільств складаються з низки культурних груп, одні з яких несправедливо домінують на державному рівні чи на рівні інших суспільних інституцій і не дають змоги культурним меншинам повністю реалізуватися» [6, 80]. Люди, які належать до меншин, потерпають від «структурної несправедливості» (Young) або ж від того, що Чарльз Тіллі називає «постійною несправедливістю» [дет. див. 6]. А. Янг пише: «Деякі суспільні правила і практики, функціонування панівних норм, форми економічних чи політичних заохочень, фізичні наслідки минулого, і нарешті стереотипи поведінки, – усе це надихає до виробництва систематичної і невичерпної нерівності між окремими групами» [5, 83]. Люди, які займають низькі соціальні позиції, не мають однакового доступу до суспільних благ

і, відповідно, можливостей для розвитку. Вони більш уразливі і частіше зазнають приниження.

Расова структурна нерівність оприявнюється на кількох рівнях. Перший, це – доступність до працевлаштування. Стигма чорної шкіри у США часто перешкоджає отримати добру роботу. Стереотип, що сформувався ще за часів рабства, прописує чорношкірих як зразкових дрібних службовців, домашню прислугу чи сумнівних виконавців фізичної праці. Саме тому перше місце праці Іфемелу знайшла у багатому домі білих як вихователька дітей. З іншого боку, маємо і прагнення представників домінуючої групи не працювати у районах, де проживають чорношкірі. Наприклад, тітка Іфемелу розповідає про свою подружку з Росії, яка хоче змінити місце лікарської практики, бо в її районі «усі пацієнти чорношкірі, а, як вона каже, шкірні захворювання виглядають по-іншому на чорній шкірі» [4, 175].

Наступна реалія структурного расизму – просторова сегрегація, коли представники меншин змушені жити у районах із недостатньо розвинутою інфраструктурою чи лише там, де дозволяє їм більшість. Змалювання дискримінації щодо розподілу простору характерне для більшості творів про міграцію. У романі «Американа» тітка Іфемелу переїжджає у район для багатих, щоб син міг відвідувати престижну школу. Однак із часом вона розуміє, що колір шкіри стає перепоною до її прийняття у місцеву спільноту. Сусіди тримаються осторонь від неї, а місцеві продавці скаржаться, що не розуміють її через акцент.

Окрім працевлаштування та сегрегації як складників структурного расизму, запропонованих Айріс Янг, у контексті нашого дослідження варто додати ще мовний расизм та компенсаторний. Мовний расизм полягає у приниженні й упослідженні тих представників чорношкірої раси, які прибувають із африканських країн зі своїм варіантом англійської вимови. У Новому світі, Великій Британії чи Канаді їхня вимова стає підставою для насмішок чи дискримінації. Щодо компенсаторного расизму, то йдеться передусім про прагнення представників домінуючої групи навмисно демонструвати свою підтримку маргіналізованих груп, зокрема й матеріальну, задля збереження статусу-кво. Такі компенсаторні дії обеззброюють пригноблені групи, адже різноманітна допомога начебто спрямована на покращення їхнього становища. Наприклад, у романі «Американа» прихована опресивність відчувається в тому, як багаті американці хизуються перед іммігрантами з Африки своїми благодійними фондами.

Висновки. Роман нігерійсько-американської письменниці Ч. Н. Едічі представляє третє покоління нігерійської літературної традиції, яка на відміну від попередніх зосереджена не на колоніальному минулому країни чи травмі від імперського панування, а натомість пропонує осмислення сучасної ситуації в Нігерії. Бажання багатьох молодих людей покинути країну, бо у США вони сподіваються знайти кращі умови для реалізації свого потенціалу, зрештою закінчується розчаруванням. Расизм та упередженість проти чужинців, зокрема з Африки, змушують іммігрантів або повертатися назад до своєї країни, або страждати від щоденної несправедливості, але при цьому не видавати свого невдоволення. Структурна несправедливість американського суспільства оприявнюється на кількох рівнях: розподілу простору, мови, працевлаштування, зовнішнього вигляду. Ці реалії стають місцями щоденної практики расизму.

Література:

1. Dunton, & Adesanmi, P. *Nigeria's Third Generation Writing: Historiography and Preliminary Theoretical Considerations*. English in Africa. 2005. 32(1). P. 7–19.
2. Essed Ph. *Understanding Everyday Racism. An Interdisciplinary Theory*. SAGE Publications, 1991. 336 p.
3. Frankenberg R. *White women, race matters*. Madison: University of Wisconsin Press, 1994. 304 p.
4. Adichie Ch. N. "Americanah". New York: Random House, 2013. 588 p.
5. Young I.M. *Structural Injustice and the Politics of Difference*. In *Contemporary Debates in Political Philosophy*. Eds. Gary Craig, Tania Burchardt, and David Gordon (eds.). Bristol, 2008. P. 362–383.
6. Tilly Ch. *Durable Inequality*. University of California Press, 1999. 310 p.

Chernyshova S. Structural racism in Chimamanda Ngozi Adichie's Americanah

Summary. The article analyzes the novel "Americanah" by the contemporary Nigerian-American writer Chimamanda Ngozi Adichie. The focus of the research is on the ways of artistic representation of structural racism and injustice, which are characteristic of the contemporary USA. The main characters of the novel – Ifemelu and Obinze – face the realities of sometimes open, but most often veiled racism. In the New World, a young Nigerian woman experiences constant humiliation because of her skin color, hair texture and hairstyle,

language and behavior. These markers of individual identity are despised by white Americans and Blacks alike. However, after a certain time in the USA, the main character does not renounce her difference, but on the contrary returns to it after a short moment of assimilation and the desire to dissolve in society. She defends her space and the right to determine how to look, talk or behave.

The desire of many young people to leave the country, because in the USA they hope to find better conditions to realize their potential, ultimately ends in disappointment. Racism and prejudice against foreigners, particularly those from Africa, force immigrants to either return to their country or suffer daily injustices without showing their displeasure. The structural injustice of American society manifests itself on several levels: distribution of space, language, employment, appearance. These realities become the sites of the daily practice of racism. Ch. N. Adichie's novel presents a new understanding of migration processes, which in previous eras were directed only to the dream country of settlement. Returning appeared occasionally. Instead, the writer offers a narrative of migration return, when migrants enriched with experience return to their country with the understanding that, despite all globalization processes, the world is still closed to foreigners.

Key words: Chimamanda Ngozi Adichie, the novel "Americanah", immigration, Nigerian American literature, identity, structural racism.